

Шевнюк О.Л.
(Київ)

ХУДОЖНЯ ЕМПАТІЙНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В СТРУКТУРІ ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Життєвий досвід засвоюється людиною не як певна система об'єктивних знань про дійсність, а як суб'єктивно пережитий досвід, наділений рисами індивідуальної неповторності. Досвід емоційного відношення до дійсності відображається в специфічних комунікаційних формах у творах мистецтва та через мистецтво успадковується особистістю. І навпаки, сенсорна культура людини оптимізує процес художньої рецепції. Тому доцільно орієнтувати естетичне виховання на досягнення емпатійних знань, тобто того, що пізнане і усвідомлене через емпатію.

Емпатія означає здатність людини до занурення в переживання інших людей, до проникнення в їх психологічні стани, думки, почуття, до перенесення власного “я” в інше “я”. Художня емпатія спрямовує сприймання особистості не на безпристрасне бачення дійсності, а на таке, що відповідає людським почуттям. Емпатія дає можливість індивіду відчувати себе часткою загального життя, відкривати внутрішній духовний зміст життя як істот, так і не істот через їх зовнішність, змодельовану у художньому творі. В естетичному переживанні людини актуалізується особистісна цінність суб'єкта, чуттєво репродукується та інтегрується його внутрішній та зовнішній соціальний досвід. Тому естетичне переживання характеризується не пасивною споглядальністю, а активним конституюванням чуттєвого світу людини.

Психологічний механізм емпатії актуалізує *аксіологічну функцію* естетичних почуттів, оскільки суб'єкт відкриває у художньому змісті особистісний смисл. Емоційна близькість реципієнта авторській концепції світовідношення закономірно активізує сприймання та оцінку художнього твору, завдяки чому уможлиблюється особистісна інтеріоризація

абстрагованих понять, які ще не пережиті в індивідуальному життєвому досвіді людини. Моральні, політичні, філософські, релігійні, національні цінності, що включені до змісту художнього твору, актуалізуються під впливом позитивних естетичних почуттів, і за їх допомогою переходять у нову якість — стають елементом переконання.

Емпатійні здібності особистості майбутнього вчителя сприяють художній повноцінності процесу сприймання мистецького твору завдяки ситуації увіходження у створений автором духовний простір, можливості внутрішньої дії в межах мотивів та поведінки героя, прийняття ідейної позиції автора як своєї власної або спорідненої, переживання подій подібно до авторського переживання. Людина розуміє художній твір відповідно до її чуттєвої орієнтації у світі, сенсорної культури емоційного досвіду, який власне формується також мистецтвом. Рівень здатності до співпереживання має розглядатись не лише як специфічно художня *якісна характеристика* особистості вчителя, що зумовлює адекватність сприймання мистецького твору. Вона є *критерієм професійно – педагогічної готовності вчителя* до організації повноцінного навчального та виховного процесу в умовах гуманізації освіти.

Спілкування з учнем як форма співтворчості, особливо у межах дисциплін культурологічного циклу, вимагає від учителя здатності “увійти” та прийняти світоглядну позицію учнів, їх образ мислення, сприймання та розуміння художніх цінностей. Освоєння світу через сприймання мистецтва відбувається у школярів через “перенесення” в художній твір, через художнє уподібнення його героям, в процесі якого і засвоюється відношення об’єкта перенесення до подій, до інших персонажів, їх почуттів і поведінки. Подібне сприймання мистецтва безпосередньо формує особистість дитини, утворюючи досвід почуттів та поведінки в ситуаціях, які ще реально не пережиті. Повноцінне, всебічне та гармонійне творення досвіду почуттів у дитини вимагає від вчителя розвиненості його власної емоційної сфери, здатності до співзвучності естетичного переживання дійсності та мистецтва.

Спілкування з художніми творами зумовлює виникнення в діяльності вчителя *ефекту емоційної ідентифікації*, який гуманізує систему педагогічних дій, створюючи дійсно духовну спільність педагога та учня.

Сформованість почуттєвого досвіду майбутнього педагога стимулює продуктивну силу уяви. Остання уможлиблює активну реакцію на різноманітні та несподівані навчальні та виховні ситуації, передбачення результатів педагогічного впливу, обумовлені глибиною особистісного проникнення в ту чи іншу педагогічну ситуацію, акцентуванням емоційної значущості усталених педагогічних дій. Почуттєвий досвід, розвинений у спілкуванні з мистецтвом, впливає на формування *творчого стилю* діяльності вчителя.

Художня емпатія є значною мірою контрольованою. Цілеспрямована організація регулярної взаємодії з художньою культурою у різних її формах надає процесу формування емпатійності керованого характеру. Результативність зазначеного процесу характеризується ступенем вияву безпосереднього індивідуального переживання дійсності, особливо на рівні поліфонічності художніх явищ. Система естетичного навчання у педвузі повинна зберегти емоційну безпосередність художнього сприймання при поглибленні аналітичного усвідомлення змісту та мови художніх явищ.

Визначені принципи зумовили характер педагогічної технології формування художньої емпатійності майбутніх учителів. Цілеспрямоване педагогічне керівництво останньою базується на використанні потенційних можливостей *художнього уподібнення* як фактору активізації співпереживання.

Продуктивними на початковому етапі є елементи *театралізації*. Відтворюючи певний образ, уподібнюючи себе його характеру і настрою, “переживаючи” його усією моторикою тіла, людина конструює цей образ у собі, одночасно відчуваючи та усвідомлюючи його. Театралізації пропонувалось піддати конкретні предмети з яскраво вираженим характером (старий стілець, дамська сумочка, кавун тощо). Театралізація

проектувалась також на художні явища, так зване “увіходження у картину”, якою міг бути портрет, натюрморт або жанровий твір. При театралізації драматичних картин треба уникати акценту на драматургічній колізії. Фокусом має стати емоційне ядро твору, його настрій. Досвід свідчить, що подібні завдання створюють атмосферу емоційної розкнутості в аудиторії, стимулюють нетрафаретність сприймання художніх творів.

Оскільки у своїй діяльності шкільний учитель орієнтується більшою частиною на словесний вираз емоції, то і в процесі підготовки практикуються здебільше подібні форми. Так, студентам пропонувалось дати “опис” певного предмету, виходячи з його особливостей. *Словесні етюди* майбутніх учителів, “присвячені” черевикам, вікну, окулярам тощо, сприяли активізації не лише здатності до відчуття живого образу у неживому предметі, а й розвиненню артистизму педагогічної комунікації. Подібна мета, але вже на художньому матеріалі, переслідувалась у завданні “Парк скульптур”, де пропонувалось відвідати відомий парк скульптур на Володимирській гірці у Києві, вибрати одну із скульптур та у письмовій формі дати відчутти характер її емоційної напруги.

На активізацію художнього співпереживання спрямована група завдань, в якій використовується потенціал *зіткнення протилежностей*: настроїв, характерів, почуттів. Наприклад, відчуття предмету або явища героєм, який знаходиться у різних емоційних станах: “Ти нестерпно довго чекаєш телефонного дзвінка у болюче-гострій самоті. Підходиш до вікна. Яким ти сприймаєш його?” – “Нарешті дзвінок. Ти чуєш саме ті слова, на які так довго чекала. І знову дивишся у вікно. Яким ти сприймаєш його?” Предмет або явище можуть бути будь-якими.

Ось як студентка К. змалювала людський натовп очима щасливої людини: “Сьогодні віє щасливий вітер, і я віддаюсь його диханню Знаю, що це на час, але нехай зараз буде так. Я сприймаю світ таким, яким він стукає до мене, і навстіж відчиню двері усім радощам і лихам. Це завтра я задихнусь болем, а сьогодні я усе беру та віддаю себе шаленій радості

заклопотаного своїм благополуччям людського натовпу...” У студента С. людський натовп очима самотнього зображений так:”...Графіка вулиць, схематичність облич. Розжарена яскраво-червона куля натовпу, яка не підпускає до себе і не віддає ні крихти тепла тим самотнім, тим, що закутані у блякло-блакитну хмару. Якщо вони увійдуть туди, навіть якомога непримітно, натовп накинеться на них, немов безжальний жорстокий рій диких бджіл”. У студентки П. Це звучало так:

В сером городе серые люди
Убивают серые будни,
Заполняют их мелкими мыслями,
Не крамольными, серо-чистыми.

Впопыхах говорят обещания
Друг для друга люди случайные
И, фальшивя, играют скверно
В чувства ложные, серо-верные.

Варіантом завдання “Протилежності” може бути таке, в якому пропонуються для опису два різні за настроєм портрети, приміром, “Дівчина у червоному капелюсі” українського художника О.Мурашка та “Циганка” голандського художника Ф.Хальса. Пропонована група завдань сприяє також усвідомленню поняття “авторська позиція”, яке є визначальним для розуміння змістовного пласту художнього твору.

Уміння стати на точку зору автора, сприйняти її як форму вираження усієї системи оцінок та відношень, бачення світу, втіленого у художньому творі, розглядається як один з показників розвиненої художньої емпатії. Тому педагогічна технологія передбачала різні за змістом завдання, спрямовані на розвиток здатності співпереживати авторській позиції. Серед них такі, що пропонують проаналізувати художній твір очима того чи іншого героя, тієї чи іншої людини: це може бути безпосередньо персонаж картини (собака у “Вранішньому натюрморті” К.Петрова-Водкіна) або довільно вибраний персонаж (герой літературного твору, відома творча особистість,

казковий персонаж тощо). Завдання типу “*Погляд*” можуть ускладнюватись за рахунок вибору неживого персонажу: приміром, предмети натюрморту, які самі “сприймають” останній тощо.

Принцип художнього уподібнення реалізується у завданнях на розробку своєрідного “*сценарію*” художнього твору. Це може бути монолог героя портрету або героя картини (приміром, “Втрачені надії” О.Новаківського), діалог її персонажів (приміром, “Дівчина на кулі” П.Пікассо) тощо. Подібні завдання передбачають не лише наближене до художньої дійсності відображення прямою мовою позиції, характеру, настрою героя, а й врахування особливостей авторського світобачення у відповідності до специфіки художньої мови твору. Так, як, приміром, це зробила студентка Г. на матеріалі картини “Іспанська коріда” Т.Салахова, зберігши різко лаконічну графіку стилю:

- Я — матадор.
- Я — бик.
- Я прийшов убити тебе.
- Спробуй, якщо можеш...
- Чуєш мовчання цирку?
- Мовчання смерті.
- Ти вмреш під аплодисменти.
- А як ти думаєш, матадор, мені це подобається?
- Бик вмирає у бою.
- І матадор. Іноді.
- Що ти сказав?
- Що матадор теж іноді вмирає.
- Почнемо, бик.

Ускладнення завдання може відбуватись по лінії використання “неживих” персонажів, приміром, дерево та водоспад у пейзажі.

І, нарешті, позитивними результатами позначене використання так званого *емпатійного тренінгу* в різних його модифікаціях. Емпатійний

тренінг відрізняється комплексним характером, оскільки вирішує завдання як художньої, так і ціннісної орієнтації. Тренінгові форми демонструють можливі моделі організації взаємодії вчителя та учнів в рамках художніх занять та створюють умови для відпрацювання ситуацій педагогічної комунікації. Принципова схема включає завдання будь-якої довільної теми обговорення, роздавання учасникам карток з визначеною роллю у бесіді (це може бути персонаж історичний, казковий, літературний, знана творча особистість, або замість картки видається репродукція портрету, що диктує учасникам їх рольову поведінку в обговоренні), далі — власне сама дискусія по завершенню якої — відгадування характеру пропонованих ролей та оцінка і аналіз результатів тренінгу.

Підкреслимо, навчальний зміст будь-якої дисципліни у педагогічному вузі, культурологічної також, повинен набувати педагогічної орієнтації. Педагогічна технологія формування художньої емпатійності майбутнього вчителя побудована саме з урахуванням перспектив його професійної діяльності. Кожне із завдань розвиває не тільки особистісні якості студента, а й водночас є своєрідним “полігоном” відпрацювання методичних форм роботи учителя і учня. Наявною стає професійна мотивація творчої активності майбутнього вчителя на заняттях з культурологічного курсу.

Спостереження за студентами підтверджує ефективність пропонованих форм, оскільки виявляє усвідомлену установку майбутніх учителів на естетико-педагогічну творчість, розширення досвіду емоційного відношення до мистецтва та дійсності. Результативність представлена даними таблиці:

<i>Рівні</i>	<i>до</i>		<i>після</i>	
<i>художньої</i>	<i>а</i>	<i>%</i>	<i>а</i>	<i>%</i>
<i>емпатійності</i>				
<i>Високий</i>	6	11,8	21	42,9
<i>Середній</i>	18	35,3	21	42,9
<i>Низький</i>	27	52,9	7	14,3

